

М. Б. Петренко
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З ПОЗИЦІЙ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті висвітлено теоретико-методичні аспекти формування концертмейстерських інтерпретаційних умінь студентів з позицій герменевтичного підходу. На основі ретроспективного огляду філософської літератури з проблем герменевтики виділено ідеї, які стали базисом розробки педагогічного інструментарію формування вмінь творчого опрацювання образності музично-ансамблевих зразків. Конкретизовано мистецькі методи навчання, що забезпечують ефективність формування вміння здійснювати педагогічно спрямований виконавський аналіз вокально-інструментальних творів для дітей. Доведено ефективність застосування запропонованих методів.

Ключові слова: герменевтика, герменевтичний підхід, правила інтерпретування, концертмейстерські інтерпретаційні вміння, мистецькі методи навчання.

Постановка проблеми. Необхідність удосконалення системи мистецької освіти зумовлює нові підходи до професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, спрямовані на формування їхнього світогляду, самостійності, творчої ініціативи, здатності до повноцінного осягнення шедеврів мистецької творчості.

В умовах музично-виховного процесу в загальноосвітній школі вчитель взаємодіє з гуртом дітей, які мають обмежену музичну підготовку та недостатній рівень художньо-естетичного розвитку, що унеможлиблює їх інтерпретаційну функцію. Адже це об'єктивно обумовлює організуючу, провідну роль учителя в емоційно-інтелектуальному осягненні учнями вокально-інструментальних творів, у залученні школярів до духовної скарбниці музичного мистецтва й викликає необхідність розвитку в студентів умінь творчого опрацювання образності музично-ансамблевих зразків, тобто концертмейстерських інтерпретаційних умінь.

Аналіз актуальних досліджень. Розвитку й формуванню вмінь, що необхідні для роботи в загальноосвітній школі присвячені численні праці в галузі музично-педагогічної науки (Л. Арчажникова, Г. Бошук, А. Григор'єв, О. Гумінська, Т. Захарченко, Т. Карпенко, С. Ковальова, І. Крюкова, О. Лобова, М. Лукьянова, Л. Масол, М. Моїсєєва, Д. Науказ, Г. Падалка, В. Пустовіт, О. Рафалович, О. Ростовський, М. Савельєва, Г. Сибірякова, Л. Хлебникова). Незважаючи на широкий спектр зазначених досліджень, проблема формування концертмейстерських інтерпретаційних умінь студентів вивчена недостатньо.

Визначення перспективних напрямів розвитку означеного феномену було б неповним без окреслення можливостей герменевтичного підходу, який передбачає індивідуально-поліваріантне тлумачення музичного твору з урахуванням його контекстуальних зв'язків; єдність об'єктивного й суб'єктивного, емоційного й інтелектуального, ретроспекції й актуалізації у цьому процесі, а також урахування особистісного художньо-творчого досвіду суб'єкта. Це підтверджується ідеями, представленими у філософських працях Х. Гадамера, В. Дільтея, П. Лодія, П. Рікера, Г. Тульчинського, Ф. Шлейєрмахера та ін.

З огляду на зазначене, **метою** статті є висвітлення теоретико-методичних аспектів формування концертмейстерських інтерпретаційних умінь студентів із позицій герменевтичного підходу.

Методами дослідження є ретроспективний аналіз філософської літератури з проблем герменевтики, за допомогою якого виділено ідеї, що стали базисом розробки педагогічного інструментарію формування вмінь творчого опрацювання образності музично-ансамблевих зразків; педагогічний експеримент, що став у нагоді для виявлення найбільш ефективних методів формування вміння здійснювати педагогічно спрямований виконавський аналіз вокально-інструментальних творів для дітей.

Виклад основного матеріалу. Герменевтика – (від греч. *hermeneutikos* – роз'яснення, тлумачення) є еквівалентом, синонімом терміну інтерпретація в перекладі з латини (*interpretatio* – роз'яснення, витлумачення) та зазвичай визначається як мистецтво й теорія витлумачення та розуміння текстів (Біблії; літературних художніх, історичних, філософських та ін.), вчення про принципи їх інтерпретації [1]. Але паралельно з цим визначенням простежується різноманітність трактувань цього феномену. На сучасному етапі термін «герменевтика» використовується в більш широкому значенні: як теорія розуміння, осягнення смислу письмової та усної мови, знаків і символів, суджень, буття; як мистецтво й теорія витлумачення незрозумілого, пояснення смислу «чужої» мови [3]; як особлива теоретична галузь філософії, що вивчає проблеми розуміння й інтерпретації [11]; як мистецтво інтерпретації, розуміння смислу діалогічних стосунків; як певні правила (методи, техніки) інтерпретації, мистецтво їх застосування [3]. Для з'ясування й виокремлення правил, методів і прийомів інтерпретації розглянемо становлення герменевтики в історичному ракурсі.

Герменевтика як теорія, практика й мистецтво розуміння зародилася в античності й розглядалася як практика, що не обмежувалася тлумаченням текстів, вона спрямовувалася й на тлумачення всесвіту [3].

У середньовіччі предметом герменевтики було тлумачення Священного Письма, а основним питанням, що турбувало філософів того часу – співвідношення віри та знання. Вирішуючи цю проблему,

Аврелій Августин відкрив нову епоху в історії західної думки. Він дійшов висновку, що завдяки вірі, тобто акту волі, відбувається розуміння священних текстів і обґрунтував правила герменевтики, що стали класичними: проникнення в сутність тексту можливе завдяки власному духу, акту волі; саме знак містить головне значення, що є духовним (Аврелій обґрунтував свою герменевтику за допомогою вчення про знаки, що знаменує перехід від знака до значення) [11].

Період романтизму знаменується розвитком «вільної» герменевтики, не обмеженої предметом, смисловими межами тексту. Її засновником є німецький філософ, теолог і філолог Ф. Шлейєрмахер. Він одним із перших скерував увагу на загальний предмет герменевтики – мистецтво розуміння взагалі. Герменевтика, за переконанням Шлейєрмахера, – це вчення про «взаємозв'язок правил розуміння».

Логіка процедури розуміння визначається вченим логікою герменевтичного кола. Герменевтичне коло передбачає поперемінне розуміння частин і цілого: «ціле треба розуміти, виходячи з часткового, а часткове – виходячи з цілого». Це правило виробила антична риторика, а Ф. Шлейєрмахер «здійснив диференціацію такого герменевтичного кола (частина – ціле) з обох сторін, об'єктивної та суб'єктивної» [2, 270–271]. Об'єктивну сторону представляє текст як частина певної лексичної системи, а суб'єктивну – творча індивідуальність автора. Отже, об'єктивна (граматична) інтерпретація вивчає зв'язок тексту з іншими витворами літератури, а суб'єктивна (психологічна) – духовний світ індивіда, що створив даний текст [2, 271]. Ще однією особливістю герменевтичного кола філософа є суміщення в одному акті тлумачення авторського тексту логічних (раціональних) процедур та ірраціональних емпатійних процедур вчування.

У В. Дільтея, послідовника ідей Ф. Шлейєрмахера, герменевтика трактується як процедура, що забезпечує «реконструкцію духа культур минулих епох і «розуміння» суспільних подій виходячи з суб'єктивних намірів діячів» [9, 90] і спрямовується на осягнення сенсу, об'єктивно закладеного в текст та пов'язаного з феноменом автора. Розуміння, на думку філософа, базується на суб'єктивному переживанні інтерпретатора, на проникненні в суб'єктивний світ діячів епохи, вивченні їх психологічних особливостей. Реконструкція історичної дійсності, як вважав філософ, повинна спиратися на індивідуальну свідомість, здатність суб'єкта до психологічного відчуження іншої людини, «вживання» в події як елемент духовної цілісності. Завдяки переліченим властивостям інтерпретатор зможе зрозуміти автора, здолати культурно-історичну часову дистанцію, реконструювати смисл тексту. Функцію логіки історичного розуміння виконувала діалектика герменевтичного кола. Передбачалося подвійне переміщення тексту: перенесення його на досвід автора (як в індивідуально-психологічній, так і в культурно-історичній його артикуляції) та на особистий досвід реципієнта [11].

Наступний крок в історії герменевтики було зроблено М. Гайдеггером, який переорієнтував герменевтику у площину онтології, пов'язавши її з пошуками глибинних першоджерел процесу розуміння. На його думку, – це вкоріненість людини в мову і історію, що породжує неусвідомлені смисли, які й визначають процес розуміння. Базисною основою герменевтики автор вважає кругову структуру витлумачення, у якій визначає новий елемент – передрозуміння. Передрозуміння – дотеоретична область буття, що виражається невиразністю герменевтичного предмета, над яким добудовуються вторинне розуміння й наукове пізнання загального. Інструментом розуміння, на думку М. Гайдеггера, є свідомість як самодостатня субстанція, здатна до бачення механізмів свого функціонування, а метою інтерпретації – виявлення передрозуміння (того, що в людині вже закладено), «випереджальний рух якого і визначає розуміння тексту» [2, 273].

Долаючи обмеженість поглядів М. Гайдеггера та продовжуючи його лінію стосовно знаходження передумов розуміння, Г.-Г. Гадамер не заперечує важливості впливу історико-культурного контексту і стверджує, що основа будь-якого історичного пізнання – передрозуміння. Г.-Г. Гадамер надає важливого статусу особистості інтерпретатора, який відіграє величезну роль у процесі розуміння тексту й розширює поняття герменевтичного кола поняттям горизонту розуміння. Філософ обстоює думку, що розуміння завжди є процесом злиття «горизонтів» автора й інтерпретатора, тобто історичної ситуації як автора, так і інтерпретатора [2, 270–284]. Важливим є визнання акту інтерпретації відтворенням традицій, діалогом минулого й сучасного, що зумовлює варіативність, різноманітність тлумачення художнього тексту.

Істотний доробок у загальний здобуток історії герменевтики зроблено французьким філософом П. Рікером, який герменевтику визначає як «теорію операцій розуміння в їх співвідношенні з інтерпретацією тексту, тобто послідовне здійснення інтерпретації; як загальні правила витлумачення». П. Рікер термінологічно визначив співвідношення між поняттями інтерпретація і розуміння. Розуміння потрактовує як загальне явище проникнення в іншу свідомість за допомогою зовнішніх позначень (знаків), а термін «інтерпретація» використовує у значенні розуміння, що спрямовується на зафіксовані в письмовій формі знаки. Французький філософ загострює увагу на думці о багатозначності тексту, що зумовлює множинність інтерпретаційних версій одного твору. Він стверджує, що «множинність інтерпретацій, навіть їх конфлікт є не пороком, а достоїнством розуміння і становлять суть інтерпретації» [8, 3–5].

Паралельно із західноєвропейськими вченими XIX–XX ст. проблема герменевтичного знання досить повно розроблялася представниками східнослов'янської (О. Юркевич) філософської думки. П. Лодій, український філософ-просвітник, визначив герменевтику як мистецтво тлумачення, що

є «сукупністю правил, що керують нами в тлумаченні будь-якого твору» [5, 444]. Адекватне розуміння авторського тексту, як стверджує філософ, можливе за умов використання таких правил: освіченість інтерпретатора (знання мови оригіналу, відчуття стилю автора); урахування історико-культурного контексту життя автора та вивчення його біографії; урахування авторських позначень; урахування зв'язків між попередніми й наступними частинами; перевага наукового підходу у тлумаченні, що виключає суперечності; безпристрасне ставлення до автора твору; дотримання логіки тлумачення [5, 445–453]. Означені правила тлумачення літературних текстів залишаються актуальними і для практики сучасної освіти, висвітлюючи практичний бік процедури розуміння.

Не залишились осторонь від дослідження герменевтичних проблем і філософи радянських часів. Так, Г. Шпет наголошував на необхідності створення особливої герменевтичної логіки, що повинна була реформувати традиційну логіку наукового дослідження у сфері гуманітарного знання. Його пошуки сконцентрувалися навколо проблеми значення і смислу. Використовуючи семіотичний підхід, Г. Шпет розглядав предмети наукового дослідження (історичні факти, слово) у якості знаків, значення яких і повинна була розкривати герменевтика. Процес смислоутворення філософ орієнтував на європейську традицію раціоналізму. Г. Шпет заперечив чуттєвий спосіб розуміння і наголосив на раціональному способі розуміння (інтелектуальному смислорозумінні), що конкретизується реконструкцією значення знаку з урахуванням його контексту (соціокультурного). Герменевтика Г. Шпета проникнута ідеями діалогічності. Будь-яке витлумачення, на його думку, – це співвідношення Я і Іншого – «характер діалогу – сутнісна особливість розуміння і судження, а також внутрішнього мислення» [10].

Активно розробляється герменевтична проблематика й у наш час. Так, О. Юркевич визначає герменевтичну культуру як організацію особистісного розуміння, що впливає на відбір інтерпретаційної технології (логіку інтерпретації), як етичну герменевтику, що ґрунтується на „серцевому розумінні” як особливому герменевтичному почутті. Особливість східнослов'янського типу розуміння, на думку автора, полягає в превалюванні чуттєвого аспекту розуміння, де «вчуванню» протиставляється «співчуття», утвердження «особливого типу розуміння як ідеальних відносин любові» [11, 12]. Специфіку цього різновиду герменевтики визначає ментальність, що містить певний культурний архетип і код.

Узагальнюючи проведений історико-філософський екскурс становлення герменевтичної науки, можна сказати, що вона є методологічним «ґрунтом» інтерпретаційної концертмейстерської діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва. Виокремимо основні наукові положення герменевтики, що є важливими для нашого дослідження:

цілісність розуміння забезпечується взаємодією об'єктивного та суб'єктивного, розуміння відбувається у взаємодії раціональних (логічних) та ірраціональних процедур (інтуїції, вчування, співпереживання, співчуття), «текст» як закодований у знаках смисл є предметом інтерпретації, розуміння – діалогічне за своєю сутністю (діалог сучасного й минулого; автора й інтерпретатора), множинність інтерпретацій об'єктивно визначена, розуміння можливе за умов розвиненості й освіченості особистості інтерпретатора; головні принципи герменевтики – ретроспективне вивчення твору, засноване на реконструкції та відновленні його смислу та значення; актуалізація твору, тобто розгляд його в сучасному культурному контексті.

Отже, зазначені вище правила інтерпретування залишаються актуальними і для практики сучасної мистецької освіти, зокрема для практики опанування концертмейстерськими інтерпретаційними вміннями.

Серед зазначених умінь важливими є вміння виявлення смислу вокально-інструментальних творів. З метою їх оволодіння необхідним є опанування відповідними способами дій, які включають певну систему операцій. Основним способом зазначених дій у нашому дослідженні визначено педагогічно спрямований виконавський аналіз вокально-інструментальних творів для дітей. Із метою формування здатності студентів здійснювати вказаний різновид аналізу застосовувалися різні методи, які базуються на правилах інтерпретування, обґрунтованих герменевтичною наукою. Конкретизуємо декілька з них.

Так, за допомогою *методу оволодіння алгоритмом виконавського аналізу вокально-інструментальних творів* студенти опанували поопераційний алгоритм педагогічно спрямованого виконавського аналізу вокально-інструментальних творів для дітей. Запропонований поопераційний алгоритм був представлений у вигляді завдань, які мали такий зміст: надайте емоційно-змістовну характеристику вокально-інструментального твору; проаналізуйте багаторівневі контекстуальні зв'язки вокально-інструментального твору (стильові, жанрові, соціально-історичні, історико-культурні та ін.); проаналізуйте авторський текст вокально-інструментального твору (розпізнавання та диференціювання його координат, розкриття їх семантичної заданості); проаналізуйте взаємовідносини літературного та музичного текстів; визначте композиційно-драматургічну програму вокально-інструментального твору; охарактеризуйте роль інструментальних фрагментів, що містяться в ансамблевому творі: вступів (прелюдій); інтерлюдій; закінчень (постлюдій); спроєктуйте способи та прийоми виконавсько-ансамблевого втілення в аспекті вирішення майбутніх педагогічних завдань. Отже, виконання наведених завдань сприяло розумінню (як результату осмислення й освоєння) художнього змісту вокально-інструментальних творів [4].

Методом, що сприяв формуванню здатності студентів здійснювати педагогічно спрямований виконавський аналіз творів пісенного жанру для шкільної дитячої аудиторії, був *метод створення «виконавської партитури» пісні*. Студентам пропонувалось у формі графічного зображення виконати такі завдання: визначте загальний характер та настрої пісні; позначте засоби музичної виразності (темпу; агогіку; артикуляцію; динамічний план твору – динамічні нюанси, динамічний розвиток; фразування); визначте композиційно-драматургічну програму пісні (функціональні характеристики куплетів як розділів музичної композиції – експозиційні, розвивальні, завершальні; види функціональної взаємодії між куплетами – контраст, співставлення, зв'язний розвиток; структурна роль приспіву (може мати два значення – що розділяє, що об'єднує); позначте динаміку емоційного розвитку образу, його кульмінаційні точки (знайдіть визначення, які відповідають емоціям, що їх викликала музика, користуючись «словником естетичних емоцій» за В. Ражніковим [7]; встановіть їх послідовність у відповідності з динамікою музичного образу).

Отже, запропонований метод допомагав майбутнім учителям музичного мистецтва створювати уявлення про зміст досліджуваних творів, відчувати задум авторів, логічно обґрунтовувати емоційну трактовку в подальшому створенні ідеальної виконавської концепції.

Таким чином, представлені вище методи, що сприяли поглибленому осмисленню й осягненню вокально-інструментальних зразків, актуалізувались як у вигляді письмових анотацій, так і у формі графічних зображень. Але не менш важливою для формування вміння студентів здійснювати педагогічно спрямований виконавський аналіз вокально-інструментальних творів була здатність надання словесних характеристик образного смислу музики. Так, дієвого значення в контексті вирішення окресленої проблеми набув *метод вербалізації змісту художніх творів*. У процесі реалізації даного методу студенти повинні були добирати і вживати слова, словосполучення, синтаксичні конструкції, що найбільш точно передають змістово-емоційне наповнення музичного образу. Було корисним використання існуючих якісних анотацій до вокально-інструментальних творів, які студент порівнював із власним текстом. Зазвичай, майбутнім учителям музики пропонувалися твори, що були опрацьовані методами оволодіння алгоритмом детального аналізу музичних творів та створення «виконавської партитури» пісні.

Головне призначення методу вербалізації змісту художніх творів полягало в тому, щоб повніше відчути емоційну характерність музичного образу, активізувати мислення та мистецьку увагу, конкретизувати уяву, «стимулювати багаторазове сприймання образу, повніше усвідомити зміст твору і в цілому, і в деталях» [6, 182].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у статті на основі ретроспективного огляду філософської літератури з проблем герменевтики виділено ідеї, які стали базисом розробки педагогічного інструментарію формування концертмейстерських інтерпретаційних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва. Конкретизовано мистецькі методи навчання, що забезпечують ефективність формування вміння здійснювати педагогічно спрямований виконавський аналіз вокально-інструментальних творів для дітей. Подальшого вивчення вимагають питання формування вмінь творчого опрацювання образності музично-ансамблевих зразків з позицій діяльнісного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая Советская Энциклопедия : [в 30 томах] / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Советская Энциклопедия, 1971. – Т. 6. – 624 с.
2. Гадамер Ханс-Георг. Истина і метод: Пер. з нім. / Ханс-Георг Гадамер. – К. : Юніверс, 2000. – Т. 1: Герменевтика: Основи філософської герменевтики. – 2000. – 464 с.
3. Історія філософії у її зв'язку з освітою: Підручник / [Г. І. Волинка, В. І. Гусев, Н. Г. Мозгова та ін.] : за ред. Г. І. Волинки. – К. : Каравела, 2006. – 480 с.
4. Крицький В. М. Формування умінь художньої інтерпретації у студентів музичних факультетів педагогічних закладів вищої освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Крицький Володимир Миколайович. – К., 1999. – 180 с.
5. Лодий П. Логические наставления, руководствующие к познанию и различению истинного от ложного / П. Лодий. – С.-Пб. : Тип. Йоаннесова, 1815. – 480 с.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
7. Ражников В. Г. Диалоги о музыкальной педагогике / Владимир Григорьевич Ражников. – М. : Музыка, 1989. – 139 с.
8. Рикер Поль. Герменевтика. Этика. Политика: Московские лекции и интервью / РАН ; Институт философии {Москва} / И. С. Вдовина (отв. ред. и авт. послеслов.) / Рикер Поль. – М. : АО «КАМІ», Академия, 1995. – 160 с.
9. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
10. Шпет Г. Г. Герменевтика и её проблемы / Г. Г. Шпет // Контекст-1989. – М., 1989. – С. 231–268.
11. Юркевич Е. Н. Герменевтика культурной формы понимания : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.01 / Юркевич Елена Николаевна. – Х., 2005. – 384 с.

РЕЗЮМЕ

Петренко М. Б. Формирование концертмейстерских интерпретационных умений будущих учителей музыкального искусства с позиций герменевтического подхода.

В статье освещаются теоретико-методические аспекты формирования концертмейстерских интерпретационных умений будущих учителей музыкального искусства с позиций герменевтического подхода. На основе ретроспективного рассмотрения литературы по философской герменевтике выделены идеи, которые стали основой разработки педагогического инструментария формирования умений творческого освоения образности музыкально-ансамблевых произведений. Конкретизированы методы обучения искусству, которые обеспечивают эффективность формирования умения осуществлять педагогически направленный

исполнительский анализ вокально-инструментальных произведений для детей. Доказана эффективность применения предложенных методов.

Ключевые слова: *герменевтика, герменевтический подход, правила интерпретирования, концертмейстерские интерпретационные умения, методы обучения искусству.*

SUMMARY

Petrenko M. Formation of the concertmasters' interpretive skills of the future musical art teachers from positions of the hermeneutical approach.

In the article theoretical and methodological aspects of forming of the concertmasters interpretive skills of students from the positions of the hermeneutical approach are revealed. This approach involves individually polyvariative interpretation of musical work, taking into account its contextual relations; the unity of objective and subjective, emotional and intellectual, retrospection and actualization in this process, as well as the personal artistic and creative experience of the subject.

Based on a retrospective review of the philosophical literature on hermeneutics the ideas of this science, which are important for our study are highlighted: the integrity of the understanding is provided by the interaction of objective and subjective, comprehension occurs in the interaction of rational (logical) and irrational procedures (intuition, prediction, empathy, sympathy), "text", as encoded in the signs meaning is a subject to interpretation, understanding is dialogical in nature (the dialogue of the present and the past; the author and the interpreter), the multiplicity of interpretations is objectively determined, the understanding is possible, provided the development and education of personality of the interpreter; the multiplicity of interpretations is objectively determined, the understanding is possible, provided the development and education of the personality of interpreter; the basic principles of hermeneutics – a retrospective study of the work, based on the reconstruction and rehabilitation of its meaning and significance; actualization of the work, which considers the modern cultural context.

Outlined rules of interpretation became the basis of development of pedagogical instrumentation of developing skills for creative processing of imagery of musical and ensemble samples. Art teaching methods, which provide the efficiency of formation of the ability to carry out educationally directed performing analysis of vocal and instrumental musical works for children are specified, in particular: the method of mastering the algorithm of performing analysis of vocal-instrumental works, the method of creating a "performance score" of the song, the method of verbalization content for works of art. The effectiveness of the proposed methods is proved. Require further study the issues of developing skills for creative processing of imagery musical-ensemble samples from the positions of the activity approach.

Key words: *hermeneutics, hermeneutical approach, rules of interpretation, concertmasters' interpretive skills, art teaching methods.*